

КАТЕРИНА БІЛОКУР: НІКОЛИ НЕ БУЛА “КАТРУСЕЮ”...

Роздуми над дитинним світом Народної художниці України Катерини Білокур (1900-1961)

Автор: Тетяна МакКой

Коли нинішня дівтора пробує малювати, як Катерина Білокур – з майже фотографічною точністю мазка, пишною палітрою барв та відтінків і рідкісним почуттям злиття з живою природою, – хоч-не-хоч, приходить на думку ось, скажімо, таке: а чи було в неї, уславленої художниці України, дитинство, яке хотілося б згадувати?..

Звісно, було... І, звісно, згадувалось... А от як саме згадувалось – це вже інша річ. В її життєписі, листах та нечастих, як для її неговіркої натури, розмовах-сповідях з односельцями, відголоски яких мені, як газетярці, траплялося чути в Катриній Богданівці (село на Київщині, що за її життя належало переважно Полтавщині, а з 1959 року відійшло до Яготинського району Київської області і знаходиться за 25 кілометрів від добре відомого в Україні історичного містечка Яготин), легко читається невігійний біль вразливої юної душі. Їй, такий жадібній до пізнання чогось нового, не дали вчитися, хоча в селі саме збудували були в 1907 році земську школу. Прядка та сякий-такий букварик на колінах стали її життєвими університетами, бо до технікуму, коли піросла, її не прийняли без шкільного атестата зрілості, хоча Катря й старалася переконати тодішнє чиновництво – трохи простакувато й по-дитячому позакидавши малюнки через паркан технікуму: мовляв, дивіться, що виводять мої руки і без якихось там “атестатів”...

Твір художника з м. Яготина Миколи Малинки (1913-1993) “Катерина Білокур малює свої квіти“, який вдало відтворює рідкісний момент натхнення у власному дворі.

А руки її стали виводити таке на витягнутих потайки від матері зі скрині шматках полотна, що Якилина Білокур зі злості ледь не казилася: ну що вона, мовляв, ото понариговувала (незграбно понамальовувала – **авт.**) – якісь млини, хатки, квіточки?!.. В хаті та надворі стільки діла, мовляв, а вона ото ригує щось та ригує вугіллям, полотна не жаліючи. Та дарма нашій Катрусі (“Катрусю”, до слова, ніхто в родині її не називав, тільки й чулося в хаті: “Сідай прясти, Катько...”; “Скопай грядку, Катько...”; “Наноси в ночви води, Катько...”). Випере полотнинку, висушить і таких птахів на ній понамальовує химерних, що й самій не вірилось: а чи існують такі птахи в природі? Все більше й більше починає дівчинка придивлятися до навколишнього світу. Чіпка зорова пам’ять дозволить їй потім, у старшому віці, малювати прямо “з голови”, без ніяких тобі ескізів чи рисунків, не кажучи вже про зручні сучасні електронні технології. Якби дожила Катерина Василівна до наших комп’ютеризованих часів, то, певно, сказала б з притаманною сільській жінці простотою: “Тю-ю... Та де це бачено, де чуто, щоб отому ящику на ніжці довіряти свою душу?!..”

Однак довірятись комусь у селі їй не щастило. Рідко хто волів чути голос її творчої натури, що пробивався на світ Божий, мов перший пролісок з-під талого снігу – дивний і беззахисний. Цей голос чується нам сьогодні, через кількадесят літ, не тільки зі стиглого сніп’я її славнозвісних полотен, як ось хоча б і “Берізка” (1934), “Буйна” (1944-1947), “Квіти за тином” (1935), “Цар Колос” (1949)... Гляньмо лиш пильніше на скромні “Котики” (1950-і роки)... Ці весняні первоцвіти – котики, скромні проліски, гілка вишневого квіту на вицвіло-вугільному тлі грубо заґрунтованого полотна – асоціюються з рушником її долі, що був більше сірим, ніж білим. Одні в Богданівці вважали її дивачкою і ледь не “причинною” з Шевченкового “Кобзаря”. Інші сміялися за спиною в неї, підгодовуючи характерний для тодішнього села сентимент: мовляв, людські діти як діти, а ця бродить з козою по вигуляних на сонці степах та луках, все квіточки свої малює...

“Котики” (полотно, олія, 1950-і роки)

“Берізка” (полотно, олія, 1934)

У тодішнього села були не тільки звичаї, традиції та “бабусині рецепти“, на яких нинішня дітвора вчиться любити Україну. Село мало віками встояний мікрокосм, в якому виживало щось звичайне, “як у людей“, і відкидалося незвичне, дивне: столовий буряк існує для того, щоб з нього борщ варити, а не на барви сік вичавлювати (а ще Катруся чавила сік з любистку, кропиви, бузини, вишень, калини та іншої городньої всячини, доки не розжилася на олійні фарби в тюбиках). Або: бач, яка гордуля, відмовила залицяльнику тільки через одне те, що нарвав оберемок квітів і приніс під вікно. Багатьом було невтямки, що квіти для неї були її дітьми (яких доля так і не подарувала їй), її подружками, братиками й сестричками. Боялася й дихнути зайвий раз, поки намалює цвіт конюшини в росі, знайдений десь аж під самим Яготином, або рідкісний дзвіночок конвалії на пиратинських луках...

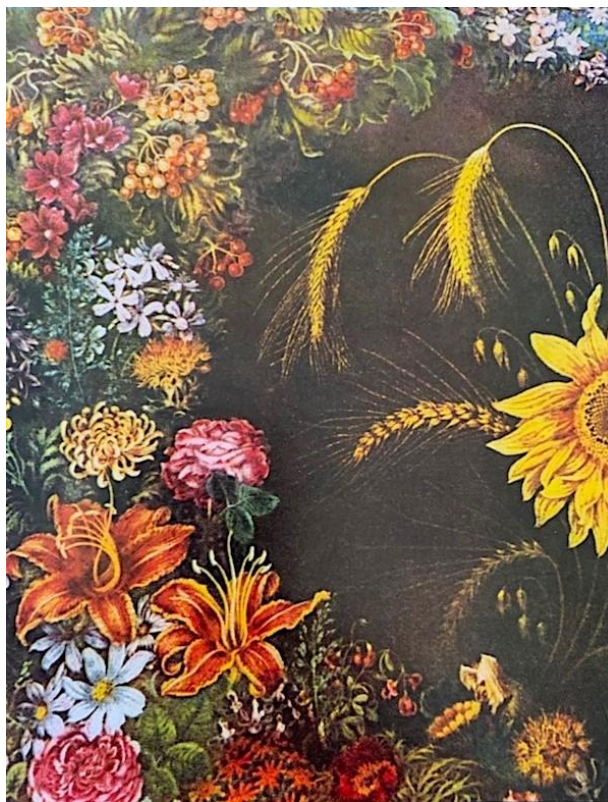
Катерина Василівна сфотографована за малюванням у характерному українському вбранні. Сорочка, вимережана по рукавах, – більш усього, є її власним творінням, оскільки славилась у Богданівці ще й гарним вишиванням.

І все ж були в Катриному дитинстві та ранній юності соняшні проблиски. Це не тільки її мандри в берегах Чумгака, де відчувала себе Мавкою і могла виливати душу такій же, як і сама, гіркій травинці... Траплялись Катрі й люди, спілкування з якими згадуватиме потім як неповторне сніво свого раннього життя. Якийсь дяк із сусідніх Смотриків підкаже їй класти на полотно спочатку ґрунтівку, а вже потім фарбу, щоб не тріскалось і не тьмяніло намальоване. Від учительки Ніни Василівни Калити та її чоловіка, Івана Григоровича, вона дізнається про існування “Третьяковки“ в Москві, знайомиться з “Кобзарем“ Тараса Шевченка, малюнки якого так зачарували її, що вже ні про що інше (театральну сцену, скажімо, чи писання прози, до яких линула її обдарована натура) й не думалося. Навіть на Чернечу гору помандрувала якось, виношуючи по дорозі молитву до “батечка Тараса“ й “голубчика“, щоб поміг їй таки стати, наперекір усьому,

художницею (читайте статтю авторки “Катерина Білокур: з молитвою до Тараса“ за лінком: <https://unwla.org/wp-content/uploads/2020-02-march-magazine-Our-Life.pdf>). Сім кілометрів до найближчого Черняхівського полустанку йшла-брела пішки, і нікому не було діла до того, що то йшла на прощу до українського поета-філософа ще не розквітла квітка (пуп’янок, по суті!) із суцвіття української творчої інтелігенції, яка, й сама не знаючи як, зуміє, вже в зрілому віці, відстояти перед насадженою в СРСР системою свою належність до українського духовного світу. Втім, не мовчать її картини й зараз, під бомбами й ракетами хижої Москви.

Молитву на святому небі було тоді почуто, доля підводить Катерину Білокур під опіку оперної знаменитості Оксани Петрусенко, одне слово якої важило тоді не менш, ніж рішення партбюро. Прийде до малярки-самоучки визнання, з нагородами й преміями, членством у Спілці художників УРСР і переможеною матір’ю – Якилиною Білокур, яка колись безтямно проклинала малу “Катьку“, здираючи зі стін розмальовані листки із зошита та кидаючи їх у піч, але стала враз такою безсловесною, ніби її параліч розбив, коли до хати їхньої на богданівській Загреблі завітали з Полтави мистецтвознавці, німіючи перед “Катьчиними“ картинами, мов перед іконами. Це була Катрина перемога – вистраждана, згорьована, довгождана, виплакана... Та ще й не раз потім атакована.

“Цар Колос“ – одне з трьох полотен Катерини Білокур, яке потрапило на міжнародну виставку в Парижі (1954), але додому не повернулось, і художниця, завдяки феноменальній зоровій пам’яті, відтворила сюжет ще раз.

(фрагмент полотна, олія, 1949)

Це нині її натюрморти визнають шедеврами, а в часи радянщини деякі з них розцінювались як щось дикувате для такого класичного жанру, як натюрморт, і тому мало хто з авторів, популяризуючих малювання Катерини Білокур, звертав увагу в її сюжетах на буряк з цибулиною поміж фруктів та квітів (“Привіт урожаю“ (1946), “Бурячок“ (1959) та ін.) чи на яблука в картатій хустці (“Богданівські яблука“ (1950-і роки), яка була тоді мало не в кожній сільській скрині й нікого не дивувала. Вчитель української мови й літератури школи №3 (Яготинська ЗСШ №3) Олександр Степанович Непорожній (у нашому класі він ще й вів урок малювання), який присвятив своє життя утвердженню української ідентичності, розхвалював, пам’ятаю, Катеринині “Півонії“ – саме завдяки цьому я стала набридати вдома матері, щоб завела й собі кущик у нас на городі. Коли їх обривала місцева парубота, завітчуючи “явір“ біля мосту на Трійцю, я ледь не плакала – так було жаль ту живу, пахущу красу. Хоча справжнє розуміння Катерини Білокур, яка ніколи не зривала квітів, прийде значно пізніше. Як і усвідомлення того, що її квіти – не просто безмовні, красиві ляльки для забави... Вони, хоч і безмовні, дружно переконують нас у тому, що художниця не уявляла без них Україну, її соняшний світ з хлібом-сіллю на рушнику й орошену потом селянську душу.

“Колгоспне поле“
(1948-1949)

Ось як, наприклад, довелось їй одного разу відстоювати право такої, здавалося б, прозаїчної речі, як трактор, бути елементом її картини (“Колгоспне поле“, 1948-1949)... Саме тієї картини, яка, поміж трьох, була привезена до Парижу в 1954 році і перед якою зацікавився у подиві, вдивляючись у кожен мазок, Пабло Пікассо. Та спочатку Катерина Василівна змушена буде пояснювати своєму критику Еммі Гурович, чому саме вона вважає зображений на картині трактор

зовсім не чужим поміж квітів, ніби співаючим осанну природі і її господарю-трудівнику. Вслухаймося тільки-но, яким соловейковим передзвоном котиться від слова до слова Катрина впертість, що засіла в ній з дитинства – і на все життя: “... А трактор їде, їде, і вже виїхав на край села. А на краю села живуть Сашка Савчиха, Яків Гнатович, дід Савка, дядько Демид, що понад озерами живе... І стільки там, біля тих тинів, різних квіток гарних насаджено! І часто так буває, що трактор, як дійде до краю села, то й зупиниться біля котрогось двору: то тракторист води нап’ється, то в тракторі щось підлагодить...” (*“Я буду художником!”* // Укл. М.Кагарлицький – К.: “Спалах” ЛТД, 1995).

А ось такою доживала віку Народна художниця України Катерина Білокур – з хворою матір’ю на руках, сама самотня й невиліковно хвора та ще й з чорною печаткою на своїй старості, поставлений не тільки байдужими керівниками села та пасивною громадою, а й усією партійно-радянською системою.

Так-так, Катерина Білокур – це не тільки вроджений таланти, а ще й упертість, що вилилась у глибинний характер справдешньої народної майстрині. Чи не тому під її пензлем небайдужа душа вловлює біблійні переспіви? Вдивімося ще раз у її акварелі, олійні полотна... Не була за свого життя “Катрусею”, а скільки в тих полотнах живої ласки до світу, скільки поклоніння натрудженим рукам, всепрощення до людей. Як у тієї квітки-душі, яку оспівала за свого життя Ніна Матвієнко – Катеринина посестра в тісному й гамірному українському мистецькому середовищі (читайте статтю авторки “Ніна Матвієнко, Катерина Білокур та їхня квітка-душа: про двох українок, які зачудували світ” за лінком: <https://www.radiosvoboda.org/a/nina-matviyenko-kateryna-bilokur-retrospektsiya/32647088.html>). Як у малої дитини, що не тримає зла довго, бо народжена від любові й для любові.

Тетяна МакКой, журналістка, уродженка м. Яготина на Київщині.